

A ROMA KISEBBSÉG INTEGRÁCIÓJÁT SEGÍTŐ ESZKÖZÖK

Oktatás, szakképzés, családtámogatás, a foglalkoztatási lehetőségek bővítése

NÉHÁNY INFORMÁCIÓ A ROMA KISEBBSÉG HELYZETÉRŐL

A magyarországi társadalompolitikai viták gyakran visszatérő témája a roma kisebbség helyzete. Hazánk lakosságának a korábbi vizsgálatok alapján végzett becslések szerint körülbelül 6-7%-a tartozik ehhez a kisebbséghez. Ez a népesség nem egyenletesen oszlik el az ország területén. Arányuk az Észak-magyarországi, Kelet-magyarországi és Dél-dunántúli régióban, illetve a kistéleptületeken a legmagasabb, s egyes kistéleptületekben eléri a lakosság 15-20%-át. Az elmúlt két évtizedben helyzetük kedvezőtlenül alakult, jellemzővé vált a tartós munkanélküliség, a segélyek, a szociális támogatások, a családtámogatás arányának növekedése a jövedelmekben; a szegénység, a társadalmi kirekesztés különböző formáinak megjelenése, az iskolai szegregáció.

A roma kisebbség foglalkoztatási helyzetéről, képzettségéről, létszámának változásáról elsősorban Kemény István 1971-ben, 1993-ban és 2003-ban végzett kutatásai és az 1993-ig készült oktatási statisztikák alapján rendelkezünk információkkal. A 2003. évi felmérés eredményeit összefoglaló tanulmány 2004-ben jelent meg, s teljes szövege az interneten is elérhető.¹ Az 1971. évi vizsgálat szerint negyven évvel ezelőtt a roma férfiak 85,2%-a, a nők 30,5%-a dolgozott. 1993-ra a foglalkoztatott férfiak aránya 28,8%-ra, 2003-ra 28%-ra csökkent, míg a foglalkoztatott nők aránya 1993-ban alig 16,3%, míg 2003-ban 15,1% volt.²

1 **Kemény István-Janky Béla-Lengyel Gabriella: A magyarországi cigányság, 1971-2003.** Gondolat Kiadó-MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézet, Budapest, 2004, 192 o http://www.mtaki.hu/kiadvanyok/kemeny_janky_lengyel_moi_cigany_sag_main.html

2 **Kemény István-Janky Béla-Lengyel Gabriella:** 101. old.

A roma foglalkoztatás összeomlásának hátterében a romák alacsonyabb képzettsége, területi elhelyezkedésük, az őket foglalkoztató gazdasági ágazatok leépülése és a velük szemben tapasztalható diszkrimináció áll.

A romák bevonása a közoktatásba már a múlt század első harmadában elindult. A folyamat a nyolc osztályos iskola létrehozása, majd a foglalkoztatási rendszerbe történő nagyobb arányú bekapcsolódásuk után gyorsult fel. Folyamatosan nőtt az általános iskola nyolcadik osztályát sikeresen elvégzők aránya. Az 1993. évi felmérés szerint az 1959-63 között születettek 70%-a, az 1965-69 között születettek 75%-a, az 1969-73 között születettek 77,7%-a végezte el az általános iskolát. A roma tanulók jelentős része azonban csak 16-18 éves korában fejezte be a nyolcadik osztályt. Egy részük kisegítő (speciális általános) iskolába járt. A tapasztalatok szerint többségük nem rendelkezett a sikeres középiskolai továbbtanuláshoz szükséges ismeretekkel és motivációval, ezért elsősorban a szakmunkásképző iskolát, illetve szakiskolát választották.

A rendszerváltás után lelassult az általános iskolát sikeresen befejezők arányának növekedése. Az oktatáspolitikai figyelem ugyanakkor a szakképzés és a középiskolai továbbtanulás felé fordult. 1993-ban az általános iskolát sikeresen elvégző roma tanulók 51 %-a tanult tovább. A kilencvenes évek végén gyorsan emelkedtek a továbbtanulási mutatók.

1. táblázat. A továbbtanuló cigány fiatalok aránya a végzősök százalékában³

Továbbtanulás	1996/1997	1997/1998	1998/1999
Nem tanul tovább	16,5	16,1	14,9
Speciális szakiskola	8,6	10,4	9,4
Szakmunkásképző	61,6	57,5	56,5
Szakközépiskola	9,3	12,0	15,4
Gimnázium	3,7	3,8	3,6
Összesen	100,0	100,0	100,0
N	168,0	176,0	182,0

Forrás: Cigány szegregáció, iskolai adatok, 2000.

A roma tanulók középiskolai sikerességéről nagyon kevés információval rendelkezünk, s ezek részben több évvel korábbiak, részben kis mintás vizsgálatokra épülnek. Liskó Ilona kutatásai szerint a középfokú oktatásba bekerülő cigány tanulók 36%-a morzsolódott le a 9. osztályban, 28,5%-a 10. osztályban. Újabb vizsgálati adatokkal nem rendelkezünk, de semmi jel nem mutat arra, hogy lényegesen javult volna a helyzet.

Kemény István 2003. évi vizsgálatai kiterjedtek a roma népesség iskolai végzettség szerinti megoszlására is.

3 Liskó Ilona Cigány tanulók a középfokú iskolákban Új Pedagógiai Szemle, 2002. nov. <http://www.oki.hu/printerFriendly.php?tipus=cikk&kod=2002-11-ta-Lisko-Cigany>

2. táblázat. A 15 évesnél idősebb roma népesség iskolai végzettség szerinti arányai korcsoportonként, 2003⁴

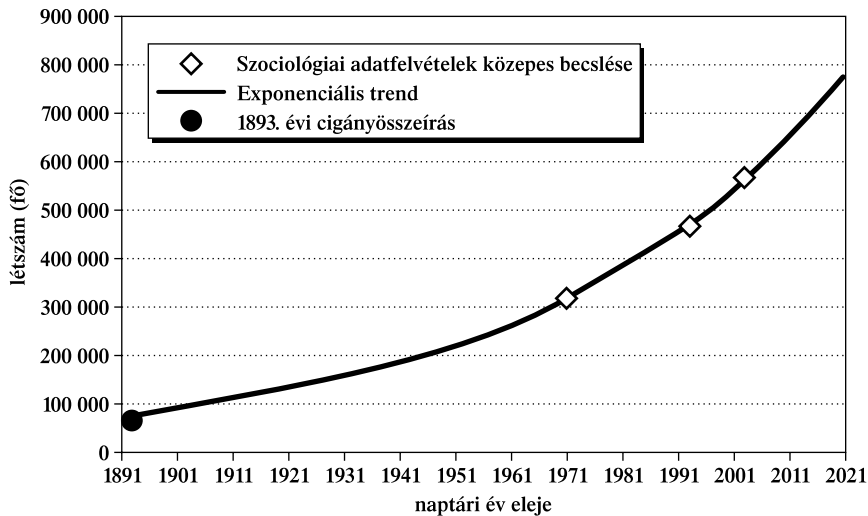
Korcsop- port	Nincs 8 osztály	8 osztályt végzett	Szaktun- kás	Érettségi és magasabb	Összesen
Korcsoporton belüli arányok 2003-ban (%)					
15-19	47,0	49,3	2,6	1,1	100,0
20-24	17,2	57,5	20,2	5,1	100,0
25-29	21,1	56,2	19,5	3,2	100,0
30-34	20,2	56,9	19,0	3,9	100,0
35-39	21,8	62,3	13,6	2,3	100,0
40-44	27,2	56,8	12,1	3,9	100,0
45-49	37,2	52,4	8,6	1,8	100,0
50-54	39,1	50,6	9,1	1,2	100,0
55-59	46,1	40,9	9,2	3,8	100,0
60-64	68,7	25,3	6,0	0,0	100,0
65-69	75,0	20,3	3,1	1,6	100,0
70-	86,8	7,5	5,7	0,0	100,0
Összesen	43,1	41,2	13,8	1,9	100,0
Kontroll	32,7	51,8	12,7	2,8	100,0

2003-ban a 15-19 évesek 47%-a nem rendelkezett általános iskolai végzettséggel. Ez az adat arra figyelmeztet, hogy a roma fiatalok jelentős része még ekkor is 16-18 éves korban, vagy később fejezte be a nyolcadik osztályt. A 20-24 évesek körében a nyolcadik osztályos végzettséggel nem rendelkezők aránya 17,2% volt, s a 25-39 éves korosztályoknál 20-22%. A szaktun-
kás-végzettségűek aránya a 20-34 évesek körében elérte a 19-21%-ot, míg az érettségizetteké 3,2-5,1% között ingadozott. Az adatok értékelésénél figyelembe kell venni, hogy az általános iskolai végzettségnél a speciális általános iskolák adatai és a szakiskolai végzettségnél a rövid képzési idejű szakiskolai végzettségek adatai is szerepelnek.

Kemény István 1971 és 2003 között végzett kutatásai során vizsgálta a roma kisebbség létszámának változását is. 1971-ben 320 ezer fő körülire, 1993-ban 468 ezer körülire, 2003-ban 570 ezer főre becsülte a cigányok számát. Ma – évenként tízezer

4 Idézi : Hablicsek László: A roma népesség iskolázottságának területi alakulása: tények és becslések Kisebbségkutatás 2007. 4. sz. http://www.hhrf.org/kisebbségkutatás/kk_2007_04/cikk.php?id=1511

fős növekedést feltételezve – legalább 630-650 000 fős létszám feltételezhető. Hablicsek László az első, 1893. évi összeírástól 2003-ig elemezte a romák létszámának növekedését. 1893-ban a mai Magyarország területén 65000 cigány élt, többségük letelepülten. 110 év alatt létszámuk közel kilencszeresére nőtt, részben a természetes szaporodás, részben az egyes periódusokban felerősödött bevándorlás következményeként. Hablicsek László az adatok alapján exponenciális trendet feltételez. Valószínű, hogy az elmúlt negyven évben, 1971 óta ismét megkétszereződött a Magyarországon élő cigányok létszáma.

Forrás: Exponenciális trend és az 1893. évi cigányösszeírás adatai⁵

1. ábra. A roma népesség száma a szociológiai adatfelvételekben, 1971–2003

Az 2003. évi vizsgálatok kiterjedtek a felmérés mintájában az éves születések számára is. 1994 és 2002 között az ezer lakosra jutó éves születések száma a mintában 30,1-ről 25,3-re csökkent. Kemény István szerint azonban ezekből az adatokból nem lehet levonni messzemenő következtetéseket, részben az adatok ingadozása, részben az alacsony esetszám miatt. A kutatás arra is rámutatott, hogy a gyermekvállalás és az iskolázottság növekedése között nagyon szoros az összefüggés. A szakmunkásképzőt végzett vagy érettségizett cigány nők általában kevesebb gyermeket vállalnak, mint a legfeljebb nyolc osztályos végzettséggel rendelkezők. (A magasabb végzettségűek hasonló magatartása a többséghez tartozók körében is jellemző.)

5 Hablicsek László: A roma népesség iskolázottságának területi alakulása: tények és előrebecslések KSH Népeségstudományi Kutató Intézet http://www.hhrf.org/kisebbségkutatás/kk_2007_04/cikk.php?id=1511

6 Kemény István: A magyarországi cigány népesség demográfiaja Demográfia, 2004. 3-4. sz. 335-346. old.

A szerző felhívja a figyelmet, hogy egyes közösségekben, elsősorban kistelepüléseken a lányok már 16 évesen gyermeket vállalnak. Idézi Gyenei Mária írását⁷, amelyben arról számol be, hogy az egyik általa vizsgált településen a cigány és nem cigány szegény családokban növekedett a gyermekszám. Gyenei Mária a jelenséget azzal magyarázta, hogy a munkanélküliségre válaszul a szegények a családi pótlékért és más szociálpolitikai juttatásokért „stratégiai” gyerek szülésére vállalkoznak.

A roma családokban fentiek alapján két stratégia figyelhető meg. Azokban a családokban, amelyek rendelkeznek rendszeres munkajövedelemmel, s vállalni tudják a közép fokú oktatás többletköltségeit – a bejárás, a tömegközlekedés, a környezet által elvárt ruházzkodás, az iskola költségeit – a gyermekvállalás kitolódik. A szociális támogatásokra épített stratégia a tartósan munkanélküli, válságrégióban, kistelepülésen élő csoportokra lehet jellemző.

Ez az utóbbi stratégia azonban a szegénység újratermelődését, megsokszorozódását vonja maga után. Roma szegénység volt Magyarországon negyven vagy ötven évvel ezelőtt is, amikor a foglalkoztatás szintje sokkal magasabb volt. Akkor azonban ez a szegénység kevésbé volt látható, eltűnt a telepeken, a faluszéli viskókban. A falvakat még a hatvanas években is járták a kosarakkal, fatermékekkel házaló cigányasszonyok, vagy a fazekat foltozó férfiak. Termékeiket elfogadták és megbecsülték a többségi társadalomhoz tartozók.

Ma alapvetően megváltoztak a feltételek. A helyzetet a romák életfeltételeit évtizedek óta kutató Havas Gábor jellemzi a legpontosabban⁸: „A rendszerváltáshoz kapcsolódó gazdasági-társadalmi folyamatok következtében kialakult egy legalább 700 ezres létszámú szélsőségesen marginalizálódott, a társadalom periferiáján tengődő, alacsony iskolázottságú, a munkaerőpiacról tartósan kiszorult, mélyszegénységben élő tömeg, amelynek immár a harmadik generációja válik úgy felnőtté, hogy újratermeli szülei alacsony iskolázottságát, s ennélfogva esélye sincs arra, hogy rendszeres munkát találjon magának. A magyar társadalomnak ezt a kisebbségét pillanatnyilag áthidalhatatlannak tűnő mély szakadék választja el a konszolidált többségtől, és reménytelen kirekesztettségében csak barbár és artikulálatlan önvédelmi reflexekre képes. Ezek az életviszonyok a születés pillanatától súlyosan negatív hatást gyakorolnak az új nemzedékek kisgyermekkorai szocializációjára, és már az első életévekben olyan hátrányok kialakulásához vezetnek, amelyeket a későbbiekben még optimális intézményes viszonyok esetén is nagyon nehéz mérsékelni. A rendszerváltást követő időszak társadalmi folyamatai következtében családjaikkal együtt gyermekek tömegei kerültek és kerülnek folyamatosan már-már kilátástalan, a jövőre vonatkozó perspektívákat szélsőségesen beszűkítő helyzetbe.” Fenti tömegnek csak egy része roma, a szegénység más csoportokat is érint.

7 Népszabadság, 1998. nov. 14.

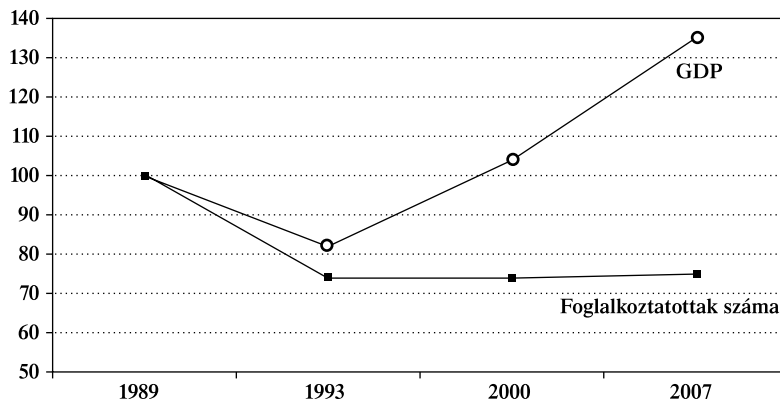
8 Havas Gábor: Esélyegyenlőség, deszegregáció

Zöld könyv A MAGYAR KÖZOKTATÁS MEGÚJÍTÁSÁÉRT 2008 121-138. old. <http://oktatasmagyarorszagholnap.hu/images/ZKTartalom.pdf>

Az elmúlt években egyre többször találkozunk olyan képekkel, amelyeket korábban csak a harmadik világban láttunk: rongyos, sovány gyerekekkel, akik kopár, kietlen, rendetlen, szemetes környezetben játszanak. A reménytelen kirekesztettségben élők „barbár és artikulálatlan önvédelmi reflexei”, a közvéleményt is felbolygató agresszív cselekedetek hasonló barbár és irracionális reakciókat váltanak ki.

MEGOLDÁSI KÍSÉRLETEK, PRÓBÁLKOZÁSOK, KUDARCOK ÉS EREDMÉNYEK

Magyarország 1990 után huszadik századi történelmének egyik legsúlyosabb gazdasági válságát élte át. 1993-ig a GDP 15,1%-kal esett vissza,⁹ s a foglalkoztatottak száma közel egyharmadával csökkent. Az első években nagyvonalú munkanélküli segélyek és átképzési támogatások biztosításával kezelték a konfliktusokat. 1993 után elindult a gazdasági növekedés, amely azonban nem járt a foglalkoztatás bővüléssel.¹⁰

2. ábra. A GDP és a foglalkoztatás színvonalának szétválása a rendszerváltás utáni két évtizedben¹¹

A munkaerőpiac átalakulása a kevésbé rugalmas végzettséggel rendelkező szakmunkásokat és a szakképzetleneket sújtotta legerősebben. Miután több százezer képzett szakmunkás volt a piacon, a pályakezdők sem tudtak elhelyezkedni, s már 1996-ban megfogalmazódott a vélemény, amely szerint „Tudjuk, hogy a szakmunkásképző iskolák túlnyomó többségükben olyan szakmára képeznek, amelyek iránt már évek

9 http://portal.ksh.hu/pls/ksh/docs/hun/xstadat/xstadat_eves/tab3_01_01i.html

10 [http://www.asz.hu/ASZ/tanulmanyok.nsf/0/4779C2B3296DEF1DC1257641002707C3/\\$File/t310.pdf](http://www.asz.hu/ASZ/tanulmanyok.nsf/0/4779C2B3296DEF1DC1257641002707C3/$File/t310.pdf)

11 Állami Számvevőszék Kutatóintézete: Az állam célszerű gazdasági szerepvállalása a XXI. század elejének globális gazdaságában (Szerk.: Pulay Gyula) ASZKUT Bp. 2009. szept. 32. old. [http://www.asz.hu/ASZ/tanulmanyok.nsf/0/4779C2B3296DEF1DC1257641002707C3/\\$File/t310.pdf](http://www.asz.hu/ASZ/tanulmanyok.nsf/0/4779C2B3296DEF1DC1257641002707C3/$File/t310.pdf)

óta semmilyen kereslet sincs, a belátható jövőben nem is lesz, és ezért az általuk kiállított oklevelekkel egyáltalán nem lehet elhelyezkedni.”¹²

Közoktatáspolitikánk az elmúlt évtizedben ezért a roma tanulók középfokú oktatásában is elsősorban az érettségihez vezető képzési formákat próbálta támogatni, s a szakiskolai képzést szinte csak szükséges rossznak tekintette. A közoktatáspolitikai másik stratégiai súlypontja a romák integrált oktatásának ösztönzése volt. Amikor azonban egy településen növekedett a romák aránya, felgyorsult a többségi lakosság elvándorlása és a cigányság beköltözése a megürülő épületekbe, akkor e települések iskoláiban növekedett a roma tanulók aránya. A roma tanulók arányának növekedésére a környezet a következő lépésekkel válaszolt:

- a gyermekeik átíratása más iskolába (a településen belül, vagy szomszéd településen);
- elköltözés;
- a gyerek átíratása nyolcosztályos gimnáziumba, alapítványi iskolába.

A kisebb településeken a tanulók elvándorlásának megállítása érdekében az iskolák a cigány tanulók elkülönítésének további formáit alkalmazták, például a romák felzárkóztató oktatását, a kiegészítő iskolai oktatást, a roma tanulók elhelyezését más épületben. A nagyobb településeken kialakul az iskolák közötti „munkamegosztás”. A roma tanulók többsége a hallgatólagosan „kijelölt” iskolákban koncentráldott.

Nyilvánvaló, hogy az integrált oktatás kiterjesztése és az érettségit adó képzés lehetőségének biztosítása fontos és támogatást érdemel. Ám az eddigi erőfeszítések viszonylag csekély eredményt hoztak, a kirekesztés különböző formáit nem sikerült visszaszorítani. A korábbi PISA-jelentések lehangoló eredményei után most új fogalmakkal ismerkedünk: iskolai erőszak, tanárverések, a tanárokkal szemben fellépő szülők megbüntetése. Az integráció feltétele az egymás kölcsönös elfogadása, de ma azonban inkább a konfliktusok felerősödését tapasztaljuk.

MEGOLDÁSI JAVASLAT: BEFOGADÓ MUNKAERŐPIAC, BEFOGADÓ ISKOLA, BEFOGADÓ TÁRSADALOM

A romák helyzetét elemző vizsgálatok egy része arra törekedett, hogy leírja a roma csoportok értékeit, szokásait, életstratégiáját. Két kultúra találkozásakor ugyanilyen fontos a többség értékeinek, szokásainak, életstratégiájának bemutatása. A mai magyar falusi lakosság értékei, normái nem térnek el az EU szociálpolitikájának alapelveitől: *a középpontban a munka áll*. Fenntartás és előítéletek nélkül elfogadják azt, aki megkeresi a kenyerét, de gyanakodva figyelnek a hosszú évek óta egyre inkább segélyekre szoruló emberekre. A lakókörnyezetben tapasztalható kirekesztés csak a sikeres munkaerő-pi-

12 Kemény István–Havas Gábor (1996): „Cigánynak lenni” in: Társadalmi riport 1996, Andorka Rudolf, Kolosi Tamás, Vukovich György (szerk.). Budapest: TÁRKI, Századvég. Pp. 352–380

aci beilleszkedés után válik kezelhetővé. A hetvenes években a munkahelyeken vagy a hadseregben, ahol a romák is a többiekkel együtt dolgoztak vagy szolgáltak, nagyon ritkán találkozhattunk előítéletekkel és etnikainak tekinthető konfliktusokkal. A környezet befogadta a romákat. A napjainkban tapasztalható konfliktusok meghatározója az, hogy a rendszeres munkát végző többség és a munkaerőpiacról lassan emberöltőnyi idő óta kiszorult kisebbség értékei, normái nagyon eltávolodtak egymástól. Az iskolai integráció első sikerei a foglalkoztatás kiterjesztésének következményei voltak, s a konfliktusok a munkaerő-piaci kirekesztésből erednek.

A tapasztalatok szerint a mai magyar közoktatásban elsősorban azok a gyermekek sikeresek, akiknek szülei tudnak segíteni a tanulásban.¹³ A falusi, vagy a városi elszegényedő kerületekben élő roma családok jelentős része azonban gyakran az alapvető ellátást, gondozást, étkeztetést, ruházkodást sem tudja biztosítani, nem is szólva a tanulóhoz szükséges nyugodt körülményekről, íróasztalról, „gyerekszobáról”.

Megfogalmazható az a munkahipotézis, miszerint a roma tanulók iskolai sikeressége csak olyan összetett programok keretében javítható, amelyek a pedagógiai eszközök fejlesztése mellett a szülők képzésére, foglalkoztatására, az életkörülmények javítására is kiterjednek. Ezzel kapcsolatban az alábbi kérdések vetődnek fel:

- Milyen összetett lépések szükségesek ahhoz, hogy a kistélepüléseken élő roma családok képessé váljanak a társadalmi környezet által elvárt feladatok ellátására, s partnerként együttműködjenek az iskolával?
- Hogyan lehet elérni a felnőtt romák visszatérését a munkaerőpiacra?
- Az iskola milyen konkrét eszközökkel segítheti a hátrányos helyzetű és roma gyerekek sikeresebb oktatását?

3. táblázat. A cigány háztartásokban élő népesség életkor szerinti megoszlása (%)¹⁴

Életkor	1993	2003
0-14	35,4	36,8
15-19	11,8	10,3
20-24	9,4	9,1
25-40	23,1	22,9
40-59	15,6	17,0
60-	5,0	3,9

Forrás: Kemény-Jánky: A cigány népesség fő jellemzői

13 Farkas Péter: A roma tanulók iskolai sikerességének és a roma kisebbség helyzetének javítását szolgáló eszközök és a Nemzeti Fejlesztési Terv Új Pedagógiai Szemle 2002. november <http://www.ofi.hu/tudastar/roma-tanulok-iskolai>

14 Kemény István-Jánky Béla-Lengyel Gabriella: A magyarországi cigányság, 1971-2003. Gondolat Kiadó-MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézet, Budapest, 2004, 192 o http://www.mtaki.hu/kiadvanyok/kemeny_janky_lengyel_moi_ciganysag_main.html

A feladat megfogalmazásakor figyelembe kell vennünk az érintett csoportok létszámát, életkorának megoszlását is. 2003-ban a magyarországi romák 47,1%-a tartozott a fiatalkorúak és 10,3%-a a fiatal felnőttek csoportjába. A 25-40 évesek 22,9, a 40-60+ évesek 20,9%ot képviseltek. Ez az életkori struktúra feltételezhetően módosult, növekedett az idősebbek aránya, de a foglalkoztatásba még bevonható 25-50 évesek aránya ma sem sokkal haladja meg a kisebbség harmadát.

A húsz évesnél fiatalabbak esetében egyértelműen az oktatás és a képzés, a 20-24 és a 25-50 éveseknél a foglalkoztatásba integrált képzés és a foglalkoztatás biztosítása a feladat.

A MUNKAERŐ-PIACI INTEGRÁCIÓ FELTÉTELEI

1990 előtt Magyarországon megvalósult a teljes foglalkoztatás. A korlátlan felvevő képességű kelet-európai piacok alig támasztottak minőségi követelményeket. A rendszerváltás után megváltoztak a játékszabályok. Ma az erőforrások és eszközök jelentős része külföldi tulajdonosok kezében van. Az importkorlátozás megszűnt. A termékek a hazai piacon is versenyhelyzetben vannak. A nyitott piacokon csak akkor vagyunk versenyképesek, ha a mindenki által alkalmazott technológiát hatékonyan használjuk, s a komparatív előnyökre építve csökkentjük a költségeket.

A hazai munkaerőpiacon ma csak a versenyképes tulajdonságokkal rendelkező munkavállaló tud elhelyezkedni. A versenyképesség elemezhető a munkaszervezetek általános igényei és a munkaerő-kínálat szerkezete szempontjából. A globalizáció az amerikai modellek széles körű elterjedését hozta magával. A harminc évvel ezelőtt megfogalmazott munkaerőpiac-elméletek szerint¹⁵ a munkavállalók a feladatuk ellátásához szükséges ismeretek és készségek meghatározó részét nem az iskolában, hanem a munkahelyen sajátítják el. Egy sor fontos tulajdonsággal rendelkeznek, mint például az általános képzettség és műveltség, örökölt képességek, életkor, nem, egyéni szokások, viselkedés, pontosság, megbízhatóság, egészségi állapot, pszichológiai tesztek eredményei, amelyek meghatározzák a munkahelyi beilleszkedés és képzés költségeit, de következtethetünk belőlük a munkavállaló hatékonyságára, termelékenységére is.

A várható képzési költségek csökkentése érdekében a munkaadók a jelentkező munkavállalókat egyéni tulajdonságaik alapján rangsorolják. A rangsor élén azok a potenciális munkavállalók állnak, akiknek a képzése a legolcsóbb. A rangsort szubjektív szempontok is befolyásolják. Az értékelés egyik meghatározója azonban az iskolai teljesítményt igazoló bizonyítvány, amellyel a munkavállaló bizonyította, hogy hatékonyan képes tanulni, így képzési költségei is alacsonyak lesznek, képes a pontos munkavégzésre, az utasítások végrehajtására, a számára kellemetlen feladatok elvégzésére és a csoportban a szabályok betartására. Ezek a tulajdonságok a munkahelyen gyakran

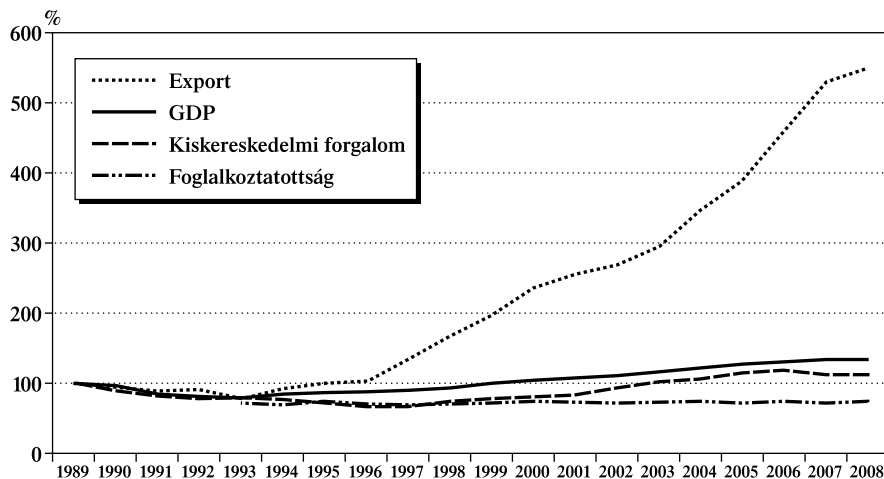
15 L.C. Thurow: A munkaerő-rangsor és a munkaerő-piaci verseny modellje - Die Arbeitskräfte-schlange und das Modell des Arbeitsplatzwettbewerb - /In. Sengenberger - szerk.- Der gespaltene Arbeitsmarkt Campus, Frankfurt-New York, 1978

fontosabbak, mint esetleg az adott feladat ellátásához szükséges szakmai végzettség. A tapasztalatok szerint a munkafegyelem elsajátítása nem egyszer nehezebb, mint a szakmai ismeretek megtanulása.

A roma munkavállalók tulajdonságkészlete nem versenyképes. Alacsony iskolai végzettségük, egészségi állapotuk, a többségi normától eltérő viselkedésük, a pontosságukkal, megbízhatóságukkal kapcsolatos előítéletek, s az évtizedes munkanélküliséggel és nyomorral elkerülhetetlenül együtt járó leépülés miatt nemcsak a nemzetközi piaci követelményeket követő nagyvállalatoknál, de a jövedelmezőségre és hatékonyságra törekedő magyar vállalatoknál is a rangsor végére kerülnek.

A munkaerő-piaci igények mellett indokolt a munkahely- és munkaerő-kínálat áttekintése. Magyarországon a foglalkoztatottak száma nem éri el a 3,8 millió főt. A nyilvántartott álláskeresők száma 2010 márciusában 644,2 ezer fő volt, s mellettük több száz-ezer olyan inaktív munkaképes korú személy várja, hogy az elhelyezkedési lehetőségek javulásakor a roma kisebbség versenytársaként megjelenhessen a munkaerőpiacon.

Fent utaltunk arra, hogy hazánkban 1993 és 1998 között alig változott a foglalkoztatás szintje, ugyanakkor a GDP az időszak végén megközelítette az 1990. évi szint 140%-át. A fo-lyamatok értelmezéséhez indokolt a külkereskedelmi tevékenység fejlődésének áttekintése.¹⁶

3. ábra. A GDP, az export, a kiskereskedelmi forgalom, a foglalkoztatás eltérő fejlődési pályái 1989-2008 között¹⁷

16 [http://www.asz.hu/ASZ/tanulmanyok.nsf/0/4779C2B3296DEF1DC1257641002707C3/\\$File/t310.pdf](http://www.asz.hu/ASZ/tanulmanyok.nsf/0/4779C2B3296DEF1DC1257641002707C3/$File/t310.pdf)

17 Állami Számvevőszék Kutatóintézet: Az állam célszerű gazdasági szerepvállalása a XXI. század elejének globális gazdaságában (Szerk.: Pulay Gyula) ASZKUT Bp. 2009. szept. 36. old. [http://www.asz.hu/ASZ/tanulmanyok.nsf/0/4779C2B3296DEF1DC1257641002707C3/\\$File/t310.pdf](http://www.asz.hu/ASZ/tanulmanyok.nsf/0/4779C2B3296DEF1DC1257641002707C3/$File/t310.pdf)

Megállapíthatjuk, hogy 1997 és 2007 között dinamikusan növekedett az export. Különösen érdekesek a 2002 és 2008 közötti folyamatok:

4. táblázat.

A GDP és az export fejlődése 2002 – 2008 között Magyarországon (mrd euro)							
	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
EXPORT	36,5	38,1	44,6	50,1	58,9	69	72,8
GDP	70,9	74,2	82,7	88,6	89,9	101,1	105,5
EXPORT/ GDP (%)	51,5	51,3	53,9	56,5	65,5	68,3	69
Foglalkoztatási ráta	56,2	57,0	56,8	56,9	57,3	57,3	56,7

Forrás: KSH – EUROSTAT adatok alapján

2002 és 2008 között az export nominális értéken megkétszereződött, a GDP közel 50%-kal emelkedett. (Az adatok megtévesztőek, hiszen torzítja őket az infláció és a forintot folyamatosan felértékelő árfolyam-politika. A tényleges GDP-növekedés 19,59 % volt.¹⁸⁾ Meglepően magas az export és a GDP hányadosa, amely 2008-ban – éves átlagban – megközelítette a hetven százalékot, pontosabban az első három negyedévben túl is lépte, csak a világgazdasági válság miatt csúszott vissza a jelzett szintre.

Ezek az adatok részben magyarázatot adnak a gazdasági növekedés és a foglalkoztatási ráta eltérő fejlődési pályájára. Gazdaságpolitikánk arra a tételre épült, hogy a szűk belföldi piacokra nem építhető gazdasági növekedés. Hazánkban az export meghatározó részét olyan nemzetközi nagyvállalatok teljesítik, amelyek automatizált technológiákat használnak, s viszonylag kevés munkavállalót alkalmaznak. Leéptültek a feldolgozóipar korábban nagyobb létszámot foglalkoztató ágazatai, s az ezeket alapanyaggal, félkész termékkel kiszolgáló szektorok is. Ha a foglalkoztatás bővítést kívánjuk támogatni, szakítanunk kell az elmúlt két évtized ideológiáival, s egyenrangú területként kell fejleszteni a hazai piacra és a külföldre szállító ágazatokat.

Az Eurostat évkönyvei közreadják a GDP/termékexport-mutatókat. A 2007. évi adatok szerint a régi tagállamok között mindössze kettő van, ahol a GDP/termékexport hányados meghaladja az ötven százalékot, ez Hollandia és Belgium. Ausztriában, Írországból és Németországból viszonylag magas ez az arány, de az Egyesült Királyságban nem éri el az egy hatodot, Olaszországban alig 24%, s Franciaországban 21%. A közelmúltban csatlakozott államok közül Szlovákia, Csehország, Magyarország és Szlovénia követi a nyitott gazdasági modellt.

18 http://portal.ksh.hu/pls/ksh/docs/hun/xstadat/xstadat_eves/tabl3_01_01i.html

5. táblázat. A GDP és az áru-export százalékában 2007-ben¹⁹

Belgium	71.2	Szlovákia	770
Hollandia	58.9	Csehország	699
Irország	45.4	Magyarország	680
Ausztria	45.4	Szlovénia	590
Németország	40.7		
Olaszország	23.9		
Franciaország	21		
Egyesült Királyság	16.0		
Japán	14.1	EU-27	10.1
Egyesült Államok	7.8	Euroövezet	170

Forrás:

Ha összehasonlítjuk a táblázatban szereplő országokat, levonhatjuk a következtetést, hogy a GDP/termékexport hányados azokban az országokban különösen magas, amelyek a lakosság számához viszonyítva szűkös természeti erőforrásokkal rendelkeznek (mezőgazdasági művelésre alkalmas területek, nyersanyagok, energiaforrások). Ebbe a körbe sorolható a magas népsűrűségű Belgium, Hollandia, de Németország, Ausztria és Írország is. A táblázat áttekintése után megfogalmazható az a hipotézis, hogy a foglalkoztatást is bővítő, a belső piacot egyenrangú területként kezelő gazdaságpolitika másik kulcseleme a természeti és humán erőforrások, komparatív előnyök hatékony hasznosítása. A humán erőforrások között nem mondhatunk le a roma munkaerőről sem, amely középtávon a munkaerőforrás egyötödét-egy hatodát biztosítja.

A roma kisebbség társadalmi integrációjának meghatározó feltétele a beilleszkedésük a munkaerőpiacra. Erre akkor van esély, ha a foglalkoztatás szintje növekszik, s a romák számára elérhető gazdasági ágazatokban munkaerőhiány lép fel. A foglalkoztatási szint kívánatos mértékű növekedése alapvetően új megközelítéseket igényel.

A ROMA CSALÁDOK TÁMOGATÁSA

A munkahelyek biztosítása mellett a másik feltétel a roma családok támogatása, hogy az iskola partnerévé válva tudják segíteni gyermekeik tanulását. A roma kisebbséghez tartozók többsége rövid idejű, szűk profilú szakképzésben vett részt, amely a korábbi ágazati szakmunkás-végzettséghez hasonló

¹⁹ EUROPE IN FIGURES -EUROSTAT YEARBOOK 2009

Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities, 2009 377. old.

kvalifikációt nyújtott. A munkaerőpiacon a biztonságos foglalkoztatáshoz nem elegendő, ha a munkavállaló rövid képzési idejű, speciális programot végez. A munkaadók a felvételkor a szakmai végzettség mellett értékelik a munkavállaló általános háttértulajdonságait is, figyelembe véve az iskolai bizonyítványt, de olyan elemeket is, mint a magatartás, viselkedés, szokások, pontosság, megbízhatóság, egészség, életkor, kitartás, öltözködés. A roma munkavállalók esélyeinek növeléséhez olyan foglalkoztatással összekapcsolt moduláris szakképzési programokra van szükség, amelyek a felsorolt tulajdonságok fejlesztése mellett biztosítják az általános iskolai végzettséget, a munkaerőpiacon elfogadott szintű szakmai végzettséget, de középtávon megalapozzák az érettségi megszerzésének lehetőségét is.

Néhány szempont a programok kialakításához:

- Fejleszteni kell a munkaadók által értékelt általános tulajdonságokat, (kitartás, rendszeresség, megbízhatóság, pontosság) biztosítani kell az álláskeresést és a munkahelyi beilleszkedést megkönnyítő külső elemeket (öltözködés, viselkedés), biztosítani kell az általános iskolai végzettséget és a piacképes szakmai végzettséget.
- Fokozatosság, egymásra épülés: A programnak néhány hónapos modulokból kell állnia, amelyek két-három célt kapcsolnak össze. Például gazdasszonyképzés, háztartási-kertészeti munkák, az olvasás, számolás, kommunikáció fejlesztése, illetve mezőgazdasági, vendéglátó vagy kézműves jellegű munkák, az általános iskola befejezése, egészségügyi nevelés stb. Mérlegelhető a nemzetközi tapasztalatok felhasználása, az EU által támogatott modellek átvétele. (Például a kulcskompetenciák, funkcionális készségek előtérbe helyezése.)
- Ha mindkét szülő munkanélküli, akkor mindkettőjük képzettségét és foglalkoztatását támogatni kell.
- Figyelembe kell venni, hogy a roma közösségben a hagyományos női szerep nehezen változtatható meg. A gyermeket nevelő fiatal nők számára kiemelt fontosságú az általános képzettség fejlesztése, a műveltség emelése, s a felkészítés a gyermeknevelés feladatára. El kell érniük, hogy a roma család is az iskola partnerévé váljék, képes legyen a gyermekek ellátására és segítésére a rendszeres tanulásban. Emellett törekedni kell az igények függvényében a munkaerőpiacon hasznosítható képzettségek átadására is.
- Emberhez méltó jövedelem: a foglalkoztatásba integrált képzési programok csak akkor működtethetők hatékonyan, ha a résztvevők számára biztosítjuk a létfenntartás fedezetét. Ma még megoldhatatlan konfliktushelyzetet jelent, hogy a többgyermekes család létfenntartási költségei magasabbak, mint amennyit ma a válságrégiókban az alacsony képzettségű munkavállalók kereshetnek.
- A lakásfeltételek javítása, költségek csökkentése: ha a mai kedvezőtlen lakásfeltételek nem változnak, nem érhető el, hogy a roma gyerekek sikeresek legyenek

az iskolában. Javasolható a férfiak képzése építőipari, mezőgazdasági szakmákban, illetve a közhasznú foglalkoztatás színterén a lakásfelújítás, a kertészet, az állattenyésztés.

- A konfliktusok megelőzése: A többségi környezet csak akkor fogadja el konfliktusok nélkül a romák nagyvonalú és szükséglet szerinti támogatását, ha ezzel párhuzamosan az ő életfeltételei is megváltoznak. A roma kisebbség támogatása tehát olyan átfogó kistérségi programok részeként fogadtatható el, amelyek az infrastruktúra fejlesztése mellett a többséghez tartozók életkörülményeinek és foglalkoztatási lehetőségeinek a javítását is magukba foglalják. A komplex projektek, amelyeknek a romák mellett a többséghez tartozók is kedvezményezettjei, lehetőséget teremtenek a két csoport együttműködéséhez is.

A költségek tervezésekor ne az Állami Foglalkoztatási Szolgálat normáit tekintsük alapnak. Ma egy tizennégy éves, nyolc osztályt végzett gyerek, aki középiskolába lép, több millió forintos „utalványt kap”. A gyermeket nevelő roma szülők nagy része ezt az „utalványt” nem vette igénybe, s ha ezt a pénzt a képzésükre fordítjuk, akkor nem „többet kapnak”, mint a többséghez tartozók, csak ugyanannyit.

Az életfeltételek, lakáskörülmények javítása azonban ellentmondást is hordozhat, hiszen a válságrégiókban, ahol nincs munka, hiába javítjuk az életfeltételeket, az integráció csak a foglalkoztatási lehetőségek javulása után várható. Szükség lesz ezért az érintett kistérségek gazdaságának fejlesztésére is.

BEFOGADÓ ISKOLA: AZ ÁLTALÁNOS ISKOLA ÁTALAKÍTÁSA

Már az első PISA-vizsgálat is arra hívta fel a figyelmet, hogy a magyarországi közoktatásban a gyerekek eredményei szorosan illeszkednek a család feltételeihez, a szülők végzettségéhez. Az iskola nem képes az indulási különbségek csökkentésére.

Nagy József, aki több, mint harminc éve foglalkozik a tanulók közötti fejlettségbeli különbségekkel, az iskolába lépő gyermekek iskolakészültségének vizsgálatai alapján megállapította,²⁰ hogy már a hat éves tanulók között „több mint ötvenyi a fejlettségbeli különbség. Egy évfárat legfiatalabb és legidősebb tagja között maximum egy év a naptári életkor szerinti különbség, de ez mentális életkorban kifejezve több mint öt év, a szociális életkort tekintve pedig több mint hat év. Ez azt jelenti, hogy a legnagyobb fáziskésésű tanulóknak átlagos fejlődési tempó esetén két és fél, illetve három többletév lenne szükségük, hogy az évfárat átlagát, és öt, illetve hat pluszévvel, hogy az évfárat legnagyobb fáziselőnyű tanulóinak fejlettségi szintjét elérjék.”

Érdemes kiemelni Nagy József néhány további gondolatát: „...a fejlődésbeli fáziskésés azzal a következménnyel jár, hogy az osztály átlagára szabott oktatás megnehezíti

20 Nagy József: Az alsó tagozatos oktatás megújítása. Zöld könyv A magyar közoktatás megújításáért 2008. ECOSTAT Budapest 2008 54-55. old. <http://oktatas.magyarorszagholnap.hu/images/ZKTartalom.pdf>

a tananyag megértését és elsajátítását azoknak a számára, akiknél hiányoznak az alapok (előfeltétel-tudás, prior knowledge). A magasabb évfolyamokon az egyre bonyolultabb, egyre elvontabb tananyag számukra egyre idegenebbé, érthetlenebbé válik. Az értelmi és a szociális készségek, képességek fejlődését feltáró mérések sokasága azt mutatja, hogy miközben a tanulók egy része az oktatásnak, a rendszeres otthoni tanulásnak köszönhetően folyamatosan továbbfejlődik, a tanulók negyede-harmada a 4-6. évfolyamtól kezdődően leblokkol, kikapcsol. Hazai méréseink például azt jelzik, hogy a szakiskolai tanulók alapvető értelmi készségeinek, képességeinek átlagos fejlettsége megreked az általános iskola 5-6. évfolyamos tanulóinak átlagos szintjén. A tanulási motiváltság és a szociális készségek fejlődésének eredményei ennél is rosszabb helyzetre utalnak: a legtöbb fejlődésmérés stagnálást, visszafejlődést jelez. Ezek a folyamatok két különösen súlyos következménnyel járnak. Az imént említett adatokból is egyértelmű, hogy a tanulók fejlettségbeli különbségei nem csökkennek, hanem folyamatosan és határozottan növekszenek. Az iskolába lépők ötévesi fejlettségbeli különbségei a 10. évfolyam végéig duplájára nőnek. A legkevésbé fejlett tizedikes tanulók átlagos értelmi fejlettsége az ötödikes tanulók átlagos fejlettségének felel meg. A legfejlettebb tizedikesek átlagos értelmi fejlettsége pedig a 20-21 éves népesség átlagos fejlettségének. (Gondoljunk az általános iskolából túlkorosként lemorzsolódó fiatalokra és a jeles-kitűnő 16 éves gimnazistákra!)”

A Nagy József által felvázolt folyamatok a roma tanulók iskolai sikerességét negatívan befolyásolják. A roma gyerekek alacsony teljesítménye a 2008-ban megjelent Zöld könyvben²¹ is a kiemelt problémák között szerepelt. A közoktatás nem képes segíteni, s tovább növeli a roma gyerekek leszakadását. Ennek Havas Gábor szerint az iskola minőségi problémái, a roma gyerekek elkülönítése, a többségi társadalom elutasító magatartása és a „pedagógustársadalomnak a halmozottan hátrányos helyzetű és különösen a roma tanulókkal kapcsolatos pedagógiai fatalizmusa” a meghatározója.²² *„A pedagógusok valóban rendkívüli nehézségekkel, különleges pedagógiai problémákkal kénytelenek szembenézni úgy; hogy ehhez a képzésük során nem kaptak kellő szemléleti, szakmai, módszertani muníciót, és az iskolákban, ahol tanítanak, olykor a hatékony pedagógiai munka legelemibb feltételei sincsenek meg. Ezért kialakul az a meggyőződésük, hogy a halmozottan hátrányos helyzetű gyermekek lemaradását pedagógiai eszközökkel lehetetlen korrigálni. Ráadásul, mivel a halmozottan hátrányos helyzetűek között sok a roma, hajlamosak a problémát etnicizálni, vagyis a mélyszegénységből, munkanélküliségből eredő pedagógiai nehézségeket etnikai sajátosságnak tekinteni. Az iskolák a roma tanulók iskolai kudarcainak legfőbb okát magukban a cigányokban látják, és úgy gondolják, hogy azokon a súlyos következményeken, ame-*

21 Zöld könyv A magyar közoktatás megújításáért 2008. ECOSTAT Budapest 2008 <http://oktatás.magyarorszagholnap.hu/images/ZK/Tartalom.pdf>

22 Zöld könyv 122. old.

lyeket a rossz szociális helyzet és az érintett családok nem megfelelő „hozzállása” együttesen előidézi, az iskola nem képes érdemben változtatni...”

A Nagy József és Havas Gábor által felvázolt kihívásra a magyar pedagógia mindmáig nem tudta megfogalmazni a választ. Ha valóban igaz, amit a Nagy József által idézett mérések sugallnak, s a hat éves gyerekek között öt éves, a tizenhat évesek között tíz éves a fejlettségbeli különbség, akkor valószínű, hogy a leszakadók felzárkóztatása nemcsak szakmai, módszertani eszközöket igényel, de felül kell vizsgálnunk a célokat és követelményeket is.

Az iskolai kudarcnak, a szegregációnak azonban nem a pedagógusok fatalizmusa vagy hiányos felkészültsége az egyedüli oka. A hátrányos helyzetű fiatalokkal nagyon sok elhivatott, jól felkészült tanár foglalkozik. Az iskolai kudarc egyik meghatározója, hogy az elmúlt évtizedek iskolai reformjai során egyre kevésbé vettük figyelembe a gyerekek életkori sajátosságait, terhelhetőségét.

A legfontosabb változásokat a nevezetes '78-as reform indította el. Harminc évvel ezelőtt, a tantervi reformok bevezetése után az általános iskola felső tagozatán korábbi középiskolai tartalmak és követelmények jelentek meg, s a középiskolában korábbi egyetemi-főiskolai követelmények. A közoktatási rendszer funkciózavaraira, az életkori szempontokat figyelmen kívül hagyó követelményekre, az absztrakció korai erőltetésére, amely a hátrányos helyzetűeket még hátrányosabb helyzetbe hozta, a köztársasági elnök által összehívott munkacsoport oktatáspolitikai kiadványának²³ háttéranyagában Csermely Péter is felhívja a figyelmet.²⁴ Az 1978-as reform bevezetését további tényezők is nehezítették. A nyolcvanas években haladtak végig a közoktatásban az 1974 utáni rövid demográfiai hullám idején született gyerekek. A következmény: magas osztálylétszámok, kétműszakos tanítás. Bevezettük a szabad szombatot, így az oktatásra fordítható időkeret hatodával csökkent, ezt a napi tanórák számának megnövelésével kompenzáltuk. A következményeket a középfokú oktatás már a nyolcvanas évek közepén megérezte. A szakmunkásképzőben nőtt a motiválatlan, olvasni és számolni alig tudó gyerekek aránya, a középiskolákban romlott a teljesítmény, s a roma tanulók eredményességének javulása is lefékeződött. A nyolcvanas évek közepén történt egy próbálkozás a követelmények hozzáigazítására az ötnapos munkahéthez, de a rendszerváltás előtti években előretörték a nyolc osztályos gimnáziumok, s gyorsan terjedtek a „matematika a nyolc osztályos gimnázium harmadik osztálya és az általános iskola hetedik osztálya számára” - jellegű tankönyvek.

A legsúlyosabb gondok ma az általános iskola felső tagozatán és a szakiskolában tapasztalhatók. Az ötödik és hatodik osztályban ma természetismeretet tanítanak, a fizika, kémia, biológia a hetedik és nyolcadik évfolyamra szorult vissza. A tananyag

23 SZÁRNY ÉS TEHER *Ajánlás a nevelés-oktatás rendszerének újjáépítésére és a korrupció megfékezésére*

BÖLCESEK TANÁCSA ALAPÍTVÁNY 2009 http://bolcsektanacs.solyomlaszlo.hu/Szarny_es_tether.pdf

24 <http://bolcsektanacs.solyomlaszlo.hu/Szarny-Teher-oktatas-hatteranyag.pdf> 142. old.

zsúfolt, absztrakt, s korábban a gimnáziumok első-második évfolyamán oktatott anyagokat is tartalmaz. Miután az egymást követő miniszterek több lépésben csökkentették a tanulók heti kötelező óraszámát, csökkent a készségi tárgyak időkerete, elsovadt a rajz, a technika, az ének-zene oktatása, de a természettudományos oktatásra fordított idő is. A tankönyv-engedélyezés és ellenőrzés felpuhult.

A szakmai közvélemény nem érzékeli a probléma súlyát. A ma oktató kémia és fizikatanárok többsége egész életében hetedikeseeknek tanította Avogadro törvényét és az egyenletesen gyorsuló mozgást, s a középiskolában már csak az atomfizika érdekelte. Az eredményt ismerjük. A természettudományos oktatás olyan mély válságban van, hogy hovatovább a fizikatanárok és kémiatanárok utánpótlása is veszélybe került. A műszaki felsőoktatási intézményekben a lemorzsolódás továbbra is nagyon magas. A matematikai és természettudományos képzés válsága kihat a szakképzés teljesítményére is, s a természettudományos oktatás területén az EU és az OECD-tagállamok sereghajtói közé szorultunk.

A fent vázolt problémák kezelésére az elmúlt hat évben az oktatási kormányzat a módszerek fejlesztésében, a tanártovábbképzésben kereste a megoldást. A jelentős ráfordítások és erőfeszítések ellenére nem értünk el megfelelő eredményeket. Megítélem szerint a módszertani fejlesztések önmagukban nem elégségesek, s indokolt a követelmények felülvizsgálata, annak átgondolása, hogy különböző életkorban, tehát például az általános iskola felső tagozatán, vagy a középiskolában mit kell, és mit lehet megtanítani a gyerekek többségének. Figyelembe kell venni azt is, hogy egyes régiókban, vagy a kistelepüléseken a halmozottan hátrányos helyzetű tanulók aránya magas, s az alulképzett, munkanélküli, szegény szülők nem tudnak segíteni gyermekeiknek.

Tovább nehezíti a helyzetet, hogy a ma hatályos Nemzeti Alaptanterv²⁵ egy tizenkét osztályos egységes középiskolát vázol fel. Nem határozza meg a 10. évfolyam fejlesztési feladatait, így ma a szakiskolai kerettantervek átdolgozására nincs jogi és szakmai lehetőség az új NAT felmenő rendszerű bevezetésékor. Tanulmányosak a NAT 9-12. évfolyamos természetismeret követelményei is.²⁶ Idézek néhány jellemző szakaszt:

„Ismerkedés egy kvalitatív kvantumfizikai részecskeképpel, annak felhasználása jelenségek magyarázatában. Az atomok és a molekulák fogalmának alkalmazása a kémiai kötések, valamint a kémiai folyamatok értelmezésében. Ismerkedés a modern anyagelméletek legfontosabb sajátosságaival, nyitott kérdések felvetése és megvitatása.

A különböző anyagcsoportok szerepének vizsgálata az étellel kapcsolatos folyamatokban. A kémiailag tiszta és a keverék anyagok világos elkülönítése az anyagszerkezeti ismeretek alkalmazásával. Vegyületek képződésével és bomlásával kapcsolatos

25 243/2003. (XII. 17.) Korm. Rendelet a Nemzeti alaptanterv kiadásáról, bevezetéséről és alkalmazásáról

26 243/2003. (XII. 17.) Korm. Rendelet a Nemzeti alaptanterv kiadásáról, bevezetéséről és alkalmazásáról

Melléklet, II. fejezet, „ember a természetben” műveltségterület

számítások végzése. A tömegmegmaradás törvényének tudatos alkalmazása. A kémiai egyenletek megfelelő felírása, elemzése és alkalmazása. Szerves vegyületek összetétele és tulajdonságai közötti összefüggések tanulmányozása.

Az atom szerkezetének magyarázata kvalitatív kvantummechanikai kép segítségével. Az atomok alkotórészeivel kapcsolatos tudás alkalmazása folyamatok, jelenségek magyarázatában és más fogalmak meghatározásában (molekulaképződés, kémiai kötések, másodlagos kötések, kristályos szerkezet kialakulása). Az atommag struktúrájára vonatkozó modellek közül egynek a használata fontosabb jelenségekkel összefüggésben (radioaktivitás, magfúzió, maghasadás).

Alternatív elgondolások megismerése és elemzése a nukleáris energia hasznosításának társadalmi kérdései kapcsán. A problémák vitákban való feltárása és értékelése, a saját álláspont formálásához szükséges feltételek teremtése. A nukleáris folyamatok gyógyászati alkalmazásaival való ismerkedés, jelentőségük felismerése.”

Valószínű, hogy Obama elnök energiapolitikai tanácsadójának kompetenciavizsgáján elvárható az atom szerkezetének magyarázata kvalitatív kvantummechanikai kép segítségével, esetleg az atomok alkotórészeivel kapcsolatos tudás alkalmazása folyamatok, jelenségek magyarázatában és más fogalmak meghatározásában, vagy az atommag struktúrájára vonatkozó modellek közül egynek a használata fontosabb jelenségekkel összefüggésben, de az is lehet, hogy a tudományoskodó, az életkori sajátosságokat figyelmen kívül hagyó tananyagok elriasztják az iskolából a hátrányos helyzetű gyerekeket, s ahelyett, hogy a tanulók fejlesztését szolgálnák, hozzájárulnak a tízedikesek közötti fejlettségbeli különbségek növekedéséhez.

A hatvanas években a szovjet szputnyik hatására az amerikai természettudományos oktatásban elindítottak egy hasonló szemléletű reformot a „több atomfizikust, repülőgép-tervezőt, vadászpilótát”-program jegyében, amelyet aztán Európa is átvett. Hamar kiderült, hogy az általános iskolákban nem vezethetők be az elitiskolai követelmények, s elhangzott az új jelszó: „back to the basics”, vissza az alapokhoz!

Ha a roma tanulók általános iskolai sikerességét szeretnénk növelni, első és legfontosabb feltételként a követelményeket, célokat és az eszközöket kell újra fogalmaznunk, s hozzáigazítanunk a gyerekek életkori sajátosságaihoz, figyelembe véve a neveléslélektan, fejlődéslélektan eredményeit is. Növelnünk kell a készségtárgyak, a rajz, az ének és a testnevelés súlyát, időkeretét, a gyakorlatias technikaoktatást, s a kötelező közzoktatás záró szakaszában bővítenünk kell a pályaaorientáció kereteit.

A középiskolai lemorzsolódás egyik meghatározója, hogy a gyerekek pályaválasztása nem megalapozott. Nem rendelkeznek információkkal, a választott szakmával kapcsolatos tapasztalatokkal, s ezek megszerzésére a mai kilencedik-tizedik évfolyamokon is korlátozottak a lehetőségek. A nemzetközi gyakorlatban az általános és a szakképzés között sokféle hídprogramot hoztak létre, amely a munkatapasztalat-szerzést, a felzárkóztatást, az esetleges hiányok pótlását szolgálja, de egyes országokban, mint például Hollandiában és az Egyesült Királyságban a modulárisan felépülő szakképzés első szakaszaként is beszámítható. A roma tanulók környezetükben kevés információt

szerezhetnek a munkaerőpiacról, ezért különösen fontos lehet számukra a jó minőségű hídprogramok biztosítása, amelyek egyéni igényeiket is figyelembe veszik és lehetővé teszik a kiválasztott képesítés elsajátításához szükséges kompetenciák fejlesztését.

A roma tanulók integrációja a középfokú képzésbe feltételezi azt is, hogy a szak-képző iskolák és érettségit adó iskolák programkínálata rugalmasabbá váljon. A magyarországi szakképzés nem használja ki teljes mértékben a modularitásból kínálkozó lehetőségeket. Ezen a területen a közismert holland és angol többszintű modellek mellett figyelemre méltóak a svájci és az osztrák kezdeményezések. Svájcban a közelmúltban alakítottak ki egy új, kétéves, kevésbé elméletigényes képzési modellt, amely a fiatalokat egyszerűbb feladatok ellátására készíti fel, de továbbépíthető. Ausztriában az integratív képzés keretében az egyéni képességek, esetleges részképesség-zavarok, vagy fogyatékoság figyelembe vételével egyéni képzési programot, s ahhoz illeszkedő vizsgalehetőséget kínálnak. Ez lehetővé teszi azoknak a fiataloknak a belépését a munkaerőpiacra, akik egy merevebb szabályozási rendszerben mind a képzésből, mind a foglalkoztatásból kiszorulnának.

A magyarországi szakképzés a hetvenes években a szakmunkások szakközépiskolájában megeremtette a szakmai végzettség beszámítását. Ma Angliától Svájcig, Ausztriától Franciaországig találkozunk hasonló rugalmas modellekkel. Közös elemük a szakmai végzettség beszámítása, a kötelező érettségi tantárgyak számának és az érettségi megszerzéséhez szükséges időnek a csökkentése.

A roma tanulók integrációja a középfokú képzésbe nem érhető el azáltal, hogy speciális roma-programokat indítunk a számukra, hiszen ez számos veszélyt rejt, az elkülönülés az elkülönítéshez vezethet. Az egyéni támogatások mellett az általános feltételek megeremtése a meghatározó: a reális munkahelykínálat bővítése, a család támogatása, olyan mértékben, s olyan hangsúlyokkal, hogy az az iskola partnerévé válhasson, a környezet ellenállásának megelőzése a támogatás kiterjesztésével a többségi társadalom szegénység által sújtott tagjaira, s nem utolsó sorban az általános iskola és a középiskola követelményeinek hozzáigazításával a gyerekek életkori sajátosságaihoz és a tömegiskola szociális feltételeihez.

IRODALOM

- Állami Számvevőszék Kutatóintézete: Az állam célszerű gazdasági szerepvállalása a XXI. század elejének globális gazdaságában (Szerk.: Pulay Gyula) ASZKUT Bp. 2009. szeptember [http://www.asz.hu/ASZ/tanulmányok.nsf/0/4779C2B3296DEF1DC1257641002707C3/\\$File/t310.pdf](http://www.asz.hu/ASZ/tanulmányok.nsf/0/4779C2B3296DEF1DC1257641002707C3/$File/t310.pdf)
- Europe in figures – EUROSTAT Yearbook 2009
- Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities, 2009 377. old.
- Hablicsek László: A roma népesség iskolázottságának területi alakulása: tények és becslések Kisebbségkutatás 2007. 4. sz. http://www.hhrf.org/kisebbségkutatás/kk_2007_04/cikk.php?id=1511
- Havas Gábor: Esélyegyenlőség, deszegregáció Zöld könyv A magyar közoktatás megújításáért 2008 121-138. old. <http://oktatas.magyarorszagholnap.hu/images/ZKTartalom.pdf>
- Kemény István–Havas Gábor (1996): „Cigánynak lenni” in: Társadalmi riport 1996, Andorka Rudolf, Kolosi Tamás, Vukovich György (szerk.). Budapest: TÁRKI, Századvég. Pp. 352–380

-
- Kemény István-Janky Béla-Lengyel Gabriella: A magyarországi cigányság, 1971-2003. Gondolat Kiadó-MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézet, Budapest, 2004, 192 o http://www.mtaki.hu/kiadvanyok/kemeny_janky_lengyel_moi_ciganysag_main.html
- Kemény István: A magyarországi cigány népesség demográfiája Demográfia, 2004. 3-4. sz. 335-346. old.
- Liskó Ilona Cigány tanulók a középfokú iskolákban Új Pedagógiai Szemle, 2002. nov. <http://www.oki.hu/printerFriendly.php?tipus=cikk&kod=2002-11-ta-Lisko-Cigany>
- Nagy József: Az alsó tagozatos oktatás megújítása. Zöld könyv A magyar közoktatás megújításáért 2008. ECOSTAT Budapest 2008 54-55. old. <http://oktatás.magyarorszagholnap.hu/images/ZKTartalom.pdf>
- Szárny és teher Ajánlás a nevelés-oktatás rendszerének újjáépítésére és a korrupció megfékezésére Bölcsék Tanácsa Alapítvány 2009 http://bolcsektanacs.solyomlaszlo.hu/Szarny_es_teher.pdf
- L.C. Thurow: A munkaerő-rangsor és a munkaerő-piaci verseny modellje - Die Arbeitskräfte-schlange und das Modell des Arbeitsplatzwettbewerbs - /In. Sengenberger - szerk.- Der gespaltene Arbeitsmarkt Campus, Frankfurt-New York, 1978
- Zöld könyv A magyar közoktatás megújításáért 2008. ECOSTAT Budapest 2008 <http://oktatás.magyarorszagholnap.hu/images/ZKTartalom.pdf>